

УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВА РАДА ГЕЛЬСІНГФОРСУ В 1917 році

Лютнева революція, подих демократичних свобод торкнулись і українців-військових, які служили на Балтійському флоті, та в окремому 42-му корпусі, дислокованому у Фінляндії. Гельсінгфорс, де містився штаб Балтійського флоту, став центром українського військового руху.

На початку квітня 1917 року ініціативна група солдатів і офіцерів-українців Гельсінгфорса опублікувала в місцевій газеті “Известия Совета депутатов армии, флота и рабочих Свеаборгского порта” оголошення про скликання української Ради в місті. 9 квітня 1917 року біля двох тисяч чоловік прибуло на подвір'я Абоських казарм на першу українську Раду. Маніфестанти відкритим голосуванням обрали президію в складі голови штабс-капітана Костюка, його заступників – Іванченка та Дашкевича; військових писарів – Сальвицького, Твердохліба і Кондратенка; скарбника – Стихна; депутатів – Сливенка, Жука, Харлана, Асауленка, Білоконя, Даниленка, Копія. Так у Гельсінгфорсі було створено організаційне ядро українських військових у Фінляндії – українську військову раду¹.

Звертаючись з вітанням до Гельсінгфорської Ради депутатів армії, флоту і робітників Свеаборзького порту, учасники маніфестації підкреслювали, що царський уряд витравлював в українців всякий натяк на свою національність.

Українці відправили телеграму і на Батьківщину, М.Грушевському: “Закинуті далеко від рідної матері України, зібравшись сьогодні Громадою шлемо сердечне вітання Тобі, Батьку і Голові Київської Української Ради. “Ще не вмерла Україна”. Так українці у Фінляндії вперше заявили про підтримку Центральної Ради².

Розпочалися робочі будні української Ради. На майдані, біля Абоських казарм 5 тисяч українців-матросів і солдатів 16 квітня прийняли ухвалу: “1) Вітати Петроградську Раду Робітничих і Солдатських депутатів як обранця Волі народу; 2) Вітати Тимчасовий Уряд; 3) Заявити, що ми домагаємось переустрою Росії на Федеративну Демократичну Республіку з національно-територіальною автономією України”. Газета “Наше життя” з цього приводу писала: “Свято відродження одправлено. Треба кувати собі Волю організованою працею серед свого народу”³.

До президії Української Гельсінгфорської Ради потягнулися депутації як від українців місцевого, так і інших гарнізонів російських військ у Фінляндії. Людей непокоїло, зокрема, земельне питання. Тому й не дивно, що 22 квітня 1917 року, на одному з перших засідань Гельсінгфорської Української Ради воно досить жваво обговорювалося. Висловлювалася ідея боротися за автономію, яка дасть право вирішувати українські справи, а значить і право розпоряджатися землею. Звучали пропозиції спочатку здобути землю, а потім думати про автономію. Мова йшла про наказ майбутнім депутатам Установчих зборів юридично оформити право селянства на землю. Характерною була промова матроса С.Письменного: “Тільки нерозумілий може пропонувати це, тільки той, кому не дорога незалежність рідного краю може агітувати за те, щоб Установчі Збори висловили нам порядкування в нашій хаті. Автономія дає нам цілком право самим рішати питання про землю, я маю надію, що ми без усяких вказівок збоку зможемо це рішити вдома самі краще ніж наші посланці, з якими б наказами вони не були, десь далеко між чужих людей. Землю візьмемо самі, а Установчі Збори мають дати тільки широку автономію”⁴.

Розмах військового руху вимагав подальшого удосконалення його організаційних структур. У частинах, на кораблях створювалися українські громади, які обирали своїх представників для виборів нового складу Гельсінгфорської Української Ради. Склад її депутатів у кількості 41 чоловіка був оновлений 30 квітня 1917 року. Очолювала Раду президія з 7 чоловік (голова Іванченко, товариші голови Письменний і Пашенко). Основною роботою мали займатися розпорядча та культурно-просвітня комісія, а також драматична секція⁵. Під безпосереднім впливом Ради знаходилися 2500 матросів, 1500 солдат, 150 робітників-українців Гельсінгфорсу. З Радою співпрацювали 20 національно свідомих флотських та 10 армійських офіцерів⁶.

На засіданні Гельсінгфорської військової Ради були обрані кандидати до Української Центральної Ради. Мандати від флоту одержали Письменний, Асауленко і Костюшко, а від армійських частин – Певний та Городовський.

Українці-гельсінгфорці виробили свою позицію щодо майбутнього устрою України та перспектив українського військового руху. Найважливішим кроком у творенні української державності вони вважали оголошення Тимчасовим урядом принципової згоди на національно-територіальну автономію України.

Не менш важливим було рішення щодо українізації частин російської армії. У ньому підкреслювалось: “Не затруднювати переходів офіцерам-українцям, які бажають служити в цих чисто українських військових частинах. У мирний час українські військові частини, звичайно, повинні мати місцем свого постійного розташування межі України”.

У подібному ключі передбачалося вирішувати і проблеми флоту. “Що стосується суден Чорноморського флоту, який і нині поповнюється переважно вихідцями з України, то Г.У.Р. наполягає на тому, щоб віднині всі подальші поповнення суден цього флоту проводились би тільки українцями”.

В українців-військових Гельсінгфорса були свої погляди і на реформування школи. Вона мала носити не тільки національне забарвлення, а й національну сутність. Стосовно володіння землею та багатствами надр сповідувався принцип рівності всіх жителів України. Увага акцентувалася на трудовому принципі у землекористуванні: “Порядок володіння і розподілу між хліборобами-землеробами, повинен буде вироблений спеціальним Українським сеймом на основі рівності всіх трудівників”.

Військові не обійшли увагою питання миру. Підтримуючи Петроградську раду робітничих і солдатських депутатів, закінчення війни вони пов’язували з “самовизначенням народностей”, заперечуючи анексії і контрибуції. Рішуче відкидалися ідеї сепаратного миру – “подібний мир не може бути сприятливим для України”⁷.

Таким чином, делегація гельсінгфорських українців-військових напередодні відкриття першого Всеукраїнського військового з’їзду мала ґрунтовну платформу. Вона базувалася на вирішенні життєвих проблем політичного, військового, соціально-економічного характеру.

Делегати від Гельсінгфорса активно працювали на I Всеукраїнському військовому з’їзді. Матрос С.Письменний та прапорщик А.Певний були обрані членами Українського Військового Генерального Комітету (УВГК)⁸.

Відразу після завершення роботи з’їзду, у травні 1917 року у Гельсінгфорсі була зроблена спроба українізувати міноносець “Україна”. Гельсінгфорців підтримали матроси-українці Петрограду. Газета “Нова Рада” повідомляла: “Матроси-українці в Петрограді вимагають об’єднання всіх моряків у флоті на одному з кораблів Балтійського флоту, на перший час хоч би на міноносці “Україна”. Гельсінгфорська Рада робітничих депутатів ухвалила вимоги українців та постановила вимагати від командуючого флотом негайно задовольнити домагання українців”⁹.

Справа українізації міноносця “Україна” наштовхнулася на організаційні перепони. Ситуація ускладнилася відсутністю в Гельсінгфорсі офіцера-українця, який би міг командувати судном. З проханням прийняти командування міноносцем Рада звернулася до офіцера Потапенка з Ревеля¹⁰.

Досить скоро свою позицію щодо українізації команди міноносця різко змінили загальноросійські організації Гельсінгфорсу. Гельсінгорець Костюшко повідомляв на засіданні Центральної Ради 22 червня 1917 р.: “Виконавчий місцевий комітет спершу дав дозвіл, але незабаром взяв його назад, боючись, що після “України” українці-матроси запретендують на дредноути “Полтава” та “Севастополь”¹¹.

Гельсінгфорська Рада намагалася встановити тісні зв’язки з українськими гуртками та Радами на фронті і в тилу. Для ознайомлення їх зі своїми рішеннями делегати відвідали Харків та Полтаву. На початку травня посланці Гельсінгфорса ознайомилися з роботою українців-військових Ревеля. На засіданні Ради вони відзначили важливість контактів з майже тисячною організацією українців револьського гарнізону.

Особливу увагу моряки-українці у Фінляндії звертали на Севастополь. На загальних зборах депутатів Гельсінгфорса 4 травня для поїздки в Севастополь були обрані матрос Дудка та солдат Лимар.

Головним завданням, над яким постійно працювала українська рада, було вирішення питання українізації війська. На загальних зборах 14 травня 1917 року українці Гельсінгфорсу прийняли рішення про можливий вихід на фронт частин, укомплектованих українцями. У резолюції зазначалось: “Якщо потрібно буде взяти з гарнізону міста Гельсінгфорса для підтримки діючих військових частин на фронті, або на зміну деяких частин, то ми українці домагаємося щоб в першу чергу взяли нас українців окремими частинами”¹². Українці далеко не всіх гарнізонів Фінляндії поділяли таку думку. Наприклад, на станції Сіньяокі 300 українців були так захоплені більшовицькими ідеями, що окрім припинення війни ні про що інше і слухати не хотіли¹³.

Невизначеність в українській національній рух вносили не тільки гасла більшовицької партії. Кадети намагалися взагалі виключити національне питання з контексту загальнореволюційної боротьби. На VIII з’їзді партії (9 – 12 травня 1917 р.) Ф.Кокоскін (доповідач по національному питанню) побоювався, що Фінляндія “ставити питання про повне відокремлення”, Литва у вирішенні національного питання мріє стати врівень з Польщею, а Україна помислює “про державну автономію”¹⁴. Таким чином, кадети констатували боротьбу за національну державність як Фінляндії, так і України. У травні 1917 року Гельсінгфорська українська військова Рада, не сподіваючись на лояльність кадетської “Речі”, звернулася до редактора есерівської газети “Дело народа” з проханням опублікувати “рішучий протест тих заяв про автономію України, які зроблені на VIII з’їзді партії народної свободи і зводяться до заперечення національно-територіальної автономії України”¹⁵.

Українці продовжували відстоювати автономістські ідеї. На засіданні Української Ради Гельсінгфорса 14 травня 1917 р. було вирішено поширити серед українців та представників інших національностей в гарнізонах російських військ у Фінляндії текст Переяславського трактату. У резолюції з цього приводу підкреслювалося, що “усі вільності і права, котрі повинні були мати українці в російській державі були покривдені і знищені російським урядом і що домагаючись національно-територіальної автономії ми вернемо беззаконно захоплені наші права”. Але спроби українців опублікувати трактат у місцевих часописах наштотувалися на значні перешкоди¹⁶.

Українська Центральна Рада, Український військовий генеральний комітет вбачали в українцях-військових у Фінляндії силу, яка зможе допомогти у вирішенні завдань українського національного руху. Після I-го Всеукраїнського військового з'їзду до Петрограду була направлена делегація Центральної Ради. До складу делегації входив представник моряків Гельсінгфорса С.Письменний. Члени Українського військового генерального комітету, які раніше служили в складі російських військ у Фінляндії, А.Певний та С.Письменний закликали своїх колишніх товаришів по службі підтримати делегацію, вимоги Центральної Ради. Гельсінгфорська Українська Рада надіслала телеграму воєнному і морському міністру Тимчасового уряду. “Гельсінгфорська Українська Рада, яка об'єднує всіх українців у Фінляндії. Всеціло підтримує пункти вимог делегації УЦР”, – говорилося в ній¹⁷.

На засіданні Гельсінгфорської Ради 27 травня 1917 р. С.Письменний доповів про результати роботи української делегації у Петрограді. Він виклав позицію Тимчасового уряду і Петроградської ради робітничих і солдатських депутатів стосовно вимог українців і підкреслив, що “вимоги в Тимчасовому уряді вирішувались тільки тоді, коли питання ставили руба, що народ сам візьме, що хоче”. Говорячи про масштаби українського руху взагалі, С.Письменний зазначив, що він “іде з споду, від селян і такий бурхливий, що ЦР ледве його здержує. Треба відкинути думку наших ворогів, що український рух іде від купців і інтелігентів”¹⁸.

Для проведення українізації військових частин, дислокованих у Фінляндії, необхідно було створити мережу українських організацій, координувати їхню діяльність.

Перший український обласний військовий з'їзд у Фінляндії розпочав роботу 28 травня 1917 року у приміщенні Вищої початкової школи Гельсінгфорса. Дванадцять делегатів визнали Українську військову Раду Гельсінгфорса центральною в усій Фінляндії. Обговорення питання про організаційну роботу на місцях. Для полегдження справи була обрана комісія з 5 чоловік.

Українці-військові у Фінляндії вважали українізацію частин російської армії важливою складовою боротьби за автономію України. Наприкінці травня – початку червня 1917 року вони намагалися максимально об'єднати українців в окремі військові частини. На засіданні Гельсінгфорської Ради 8 червня 1917 р. обговорювалося питання про службу українців-артилеристів на острів Езель. За пропозицією голови Ради було вирішено відмовитися від направлення українців на острів і “йти тільки в ті корпуси, які формуються з українців”¹⁹.

Погляди вищого політичного та військового керівництва Росії на український військовий рух відрізнялися від уявлень українців. Спроба заборони О.Керенським II Всеукраїнського військового з'їзду була проявом чергової російської неприязні. Українці-військові Фінляндії висловили протест з приводу заборони з'їзду. Збори Української Ради Гельсінгфорса 8 червня 1917 року заборону з'їзду вважали незаконною, “порушенням прав громадян свободної Росії”.

Суспільно-політичне життя українців-військових у Фінляндії все більше активізується. Широкого розмаху набирає культурно-освітня робота. Фінляндські власті надали українцям декілька аудиторій Гельсінгфорської жіночої гімназії для проведення занять з історії, етнографії України. Була заснована українська школа. Спільними зусиллями української Ради та гельсінгфорської “Просвіти” був підготовлений українсько-російський словник на 5 тисяч слів²⁰. На кораблях, в частинах культурно-просвітню роботу проводили офіцери-українці. Заходи культурно-освітнього характеру, участь у політичному житті підвищували національну свідомість українців.

Допомагаючи військовим розібратися в колізіях політичної боротьби Гельсінгфорська Рада намагалася знайти пояснення тим процесам, які проходили у суспільстві. На засіданні Ради було прийнято рішення про розгляд “українських питань”, а не питань окремих партій, “бо ж постановка тут чисто партійних питань може підірвати існуючі нині об'єднання серед українців”²¹.

Ідея формування національних частин залишалася об'єднуючою для українських військових. Гельсінгфорська Рада 17 червня 1917 р. звернулася з проханням до УВГК надіслати статuti, накази, вказівки щодо формування як малих, так і великих українізованих частин²². На II українському з'їзді у Фінляндії у червні 1917 р. при Центральній Українській Раді у Гельсінгфорсі була створена спеціальна комісія, яка б “виключно стежила і дбала про відокремлення українців-воєнків в окремі частини”. У липні склався військовий виконком Української ЦР у Фінляндії в кількості 17 чоловік²³. Поїздки членів військового комітету по Фінляндії, створення нових організацій готували ґрунт для відокремлення українців в свої частини.

Рада українців Гельсінгфорсу 23 липня звернулася до військової влади з проханням допомоги українцям відокремитися. “Повна більшість солдат-українців уперто домагаються негайно відокремитися і згодні йти куди вгодно...” – підкреслювалося у заяві гельсінгфорської Ради²⁴.

Реалізація постанови наштотхнула у перешкоди з боку росіян. Вони не погоджувалися переходити з роти в роту і, таким чином, не дозволяли українцям здійснити своє бажання. У повідомленні з Гельсінгфорса до Центральної Ради у Києві вказувалося: “Взагалі можна сказати, що торкається відношення до українців, як “таковим” з боку росіян, то признають нас тільки настільки, наскільки ми уперто і одностайно чого-небудь добиваємось”. Більшість армійських комітетів не погоджувалися з проханням Ради проводити українізацію частин, вбачаючи в цьому саме зло.

Українські військові не залишилися наодинці. Соціал-демократична фракція Сейму Фінляндії та Фінляндська соціал-демократична партія телеграфувала 23 серпня 1917 р. Всеукраїнській Раді військових депутатів: “Слідкуємо з напругою за Вашою героїчною боротьбою за право самовизначення народів і бажаємо успіху в справі свободи обох країн, яке не похитнулось навіть насиллям, яке звалилось на наш сейм”²⁵.

Незважаючи на перешкоди, у Гельсінгфорсі проводилася робота по згуртуванню українців-військових. В Фінляндії 24 вересня 1917 року була скликана чергова сесія Української Центральної Ради. Було прийнято рішення про перетворення Української Центральної Ради у Фінляндії на Військову Крайову Раду Фінляндії, яка мала б права і привілеї Рад Солдатських депутатів. Президія Української Центральної Ради у Фінляндії 26 вересня склала свої повноваження. Був обраний новий виконавчий комітет (15 дійсних і 10 кооптованих членів), який очолила Президія з 7 чоловік. Виконком складався з трьох секцій: організаційно-інспекторської, культурно-просвітньої і концертно-митингової. Звертаючись до українців у Фінляндії, комітет закликав: “Маємо надію, що товариші українці відгукнуться на наш заклик і разом з нами підуть по тернистому шляху до світлого майбутнього усієї демократії українського народу”²⁶.

Українські військові прагнули надати посильну допомогу фінському національно-визвольному рухові, запобігти можливому використанню у боротьбі проти нього українських солдатів. Всеукраїнська Рада військових депутатів надіслала 10 жовтня 1917 року до президії Української Ради у Фінляндії наказ попередити можливі негативні наслідки таких дій російського командування. У наказі говорилося: “Президіум Всеукраїнської Ради Військових депутатів має певні відомості, що до Фінляндії буде переведена ціла Українська дивізія. Се розпорядження робить Центральний уряд очевидно з тою метою, аби придушити визвольний фінський рух – з одного боку, а з другого – дружні поки що фінський та український народи.

Тому прохаємо вжити всіх засобів, увесь свій авторитет, аби українці-вояки не перешкождали мирному життю фінського народу. Коли ж, не дивлячись ні на що, над фінами з боку українців будуть творитися насильства, вимагаємо іменем Всеукраїнської Ради Військових Депутатів наказувати негайно їх припинити”²⁷.

Більшовицький жовтневий переворот в Петрограді українці у Фінляндії сприйняли по-різному. Він привніс як коливання в українське середовище, так і бажання найскорішого повернення на Батьківщину. Українська Рада у Гельсінгфорсі опинилася у скрутному становищі. Сусідство з більшовицьким Центральним комітетом Балтійського флоту вимагало пошуку компромісів. Відсутність інформації з України, ультиматум РНК Центральній Раді змусив українців Гельсінгфорса просити Центробалт про спільну поїздку їх представників до Києва 7 грудня 1917 року. Після повернення до Гельсінгфорса представник Центробалту Меркулов констатував, що на Україні відбувається “гра в національні почуття”²⁸.

Після таких заяв годі було й сподіватися на переведення українців на Чорноморський флот. Командування вороже реагувало на спроби українців Балтійського флоту служити на Чорному морі. Одна з вищих флотських інстанцій більшовиків 28 листопада 1917 року прийняла резолюцію з заборону переходів. Оскільки “українізація Чорноморського флоту є питанням державної ваги”, то з міркувань політичного і стратегічного характеру всяка українізація Чорноморського флоту заборонялась”²⁹.

У морську колегію, до П.Дибенка, звертались численні моряки. Матроси від Гельсінгфорської та Ревельської Українських Рад подали вимогу про переведення до 1 січня 1918 року усіх українців з Балтики на Чорне море. Вимога так і залишилась не виконаною³⁰.

Комісар українських військових у Фінляндії Сливенко, у зв’язку з виборами до Українських установчих зборів, повідомляв у Київ 11 січня 1918 року, що українців в 42 корпусі майже не залишилось. У решти повна байдужість, бо “покладаються на якнайскоріший виїзд звідти”³¹. Фактично саме в цей час припинили роботу і українські військові організації. Останні ж українці-військові, зокрема з району Виборга, повертались на Батьківщину у квітні-травні 1918 року³².

- ¹Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф.4100, оп. 1, спр. 4, арк. 9, 8 зв.
- ²Там само. – арк. 9 зв., 10.
- ³Сергійчук В. Українська соборність. Відродження українства в 1917 – 1920 роках. – К., 1999. – С. 54 – 56.
- ⁴ЦДАВО України. – ф. 4100. – оп. 1. – спр. 4. – арк. 16 зв.
- ⁵Там само. – арк. 10 зв., 11.
- ⁶Там само. – арк. 7.
- ⁷Там само. – арк. 11, 11 зв.
- ⁸Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – № 7, травень.
- ⁹Там само. – арк. 12.
- ¹⁰Нова Рада. – 1917. – 24 мая; Сергійчук В. Вказ. Праця. – С. 57.
- ¹¹Там само. – ф. 1076. – оп. 2. – спр. 1. – арк. 72.
- ¹²Там само. – ф. 4100. – оп. 1. – спр. 4. – арк. 20.
- ¹³Там само. – арк. 26 зв.
- ¹⁴Речь. – 1917. – 13 мая.
- ¹⁵Там само. – арк. 15.
- ¹⁶ЦДАВО України. – ф. 4100. – оп. 1. – спр. 4. – арк. 22, 25.
- ¹⁷Там само. – арк. 19 зв., 25 зв.
- ¹⁸Там само. – арк. 27, 28.
- ¹⁹Там само. – арк. 35, 36 зв.
- ²⁰Книгарь. – Ч. 3. – 1917. – Листопад.
- ²¹ЦДАВО України. – ф. 4100. – оп. 1. – спр. 4. – арк. 13 зв., 14, 28.
- ²²Там само. – арк. 1, 1 зв.
- ²³Там само. – арк. 4.
- ²⁴Там само. – арк. 28. – арк. 223.
- ²⁵Там само. – арк. 176.
- ²⁶Вісник Українського генерального комітету. – 1917. – 15 вересня.
- ²⁷ЦДАВО України. – ф. 4100. – оп. 1. – спр. 28. – арк. 463.
- ²⁸Протоколы и постановления Центрального комитета Балтийского флота. 1917 – 1918. – М., 1963. – С. 298. – 314.
- ²⁹Російський державний архів військово-морського флоту. – Ф. Р – 183. – оп. 1. – спр. 18. – арк. 39; Моряки в боротьбі за владу Советов на Україні. Ноябрь 1917 – 1920 гг. – Сборник документов. – М., 1963. – С. 52.
- ³⁰Вольный юг. – 1917. – 29 декабря.
- ³¹ЦДАВО України. – ф. 2184. – оп. 1. – спр. 1. – арк. 21 зв.
- ³²Там само. – ф. 3512. – оп. 2. – спр. 12. – арк. 52.

